

Vizniczei prelátus megbízást kap felletéseitől, vizsgálja ki az életszentség gyanújába keveredett Gregor István, a néhány éve meghalt papnövendék ügyét, s állapítsa meg, ott van-e a helye a szentek seregében. A prelátus a legtisztább szándékoktól vezetettve lát feladta teljesítéséhez, s detektívként faggatja a fiú ismerőseit, kutatja a tanúbizonyosságokat, míg végül is arra a meggyőződésre jut, hogy a csodák hamisak, s az életszentség sem valódi, mert nem belülről fakadt, hanem külső akarat kényszerítéséből született. Ámde ekkor a lelkiismerettel szemben egy másik erő is hatni kezd. 1943—44-et írunk, a bűnösök mentőtanút keresnek, az elfáradtaknak hitre van szükségük: Gregor Istvánból szentet kell csinálni, s a hatalom meg is találja a módját, hogy a prelátusból kicsikarja a beleegyezést. Vizniczei összeroppan, élete nagy feladatába bukott bele, s méghozzá akkor, amikor a megalkuvásnak már értelme sincs, hiszen a következő jelenet már a felszabadult városba vezet.

Értelem- és érzelemmozgató írás Thurzó regénye. Cím szerinti tárgya, Gregor István drámája háttérbe szorul a prelátusé mögött, annál is inkább, mert ha csak arra keresné a választ, valóban szent volt-e ez a fiú, az olvasók tekintélyes részében csekély érdeklődést keltethetne, s a tagadó válasz egyébként is az első laptól fokozatosan egyre hangosabbá válik, a végső megállapítás tehát nem meglepetés. Vizniczei drámája sem abban rejlik, hogy éppen ő kényszerül ennek a megállapításnak a megfogalmazására, megbízásából adódóan kezdettől gyanakvással kell viseltetnie, s csak ez fokozódik benne bizonyossággá. A dráma lényege a befejező fordulat körül kezd kibontakozni, de korántsem egyértelműen. Vizniczei az egész elbeszélésben kissé rezignált öregemberként áll előtünk, aki intelligenciája, mély hite és becsülete bástyái mögé húzódva az életet már bizonyos távolságból szemléli. Ebből a magatartásából csak az igazság védelmében hajlandó kilendülni. Határozottan megtagadja a hazugságot akkor, amikor ezzel visszaadhatná az „együgyűek” hitét, s megtagadja akkor, amikor ezzel megmenthetne valakit a háborútól. Ámde beadja a derekát akkor, amikor észreveszi, hogy további akadémikusodása politikai kellemetlenségekbe sodorhatná. 1944 végén egy effajta „kellemetlenség” a Duna-parton is végződhetett, s nem kívánhatjuk a prelátustól, hogy maga álljon a fel nem fe-

dezett szent helyére. Ezt a fordulatot mégsem érezhetjük eléggé indokoltnak. De vajon csakugyan fordulat történik-e itt? Nem. Vizniczei intelligenciája, becsülete, hite felszines és szinte önmagáért való. Élettapasztalata, műveltsége nem érlelődik benne humánus bölcsességgé, de zavarja hitét (nem véletlenül keveredik eretnek hírébe), s így a hitre alapozott becsület értéke is vitatható. Mindvégig egyedül áll, s bár környezetében nem egy szimpatikus, érdekes alakokkal találkozunk, emberi kapcsolatok senkihez sem fűzik. S lehet-e igazi hit, igazi bölcsesség, igazi igazság, mely nem az emberekért való? A regényben ez a gyökér nagyon mélyen húzódik, s az elbeszélés folyamán csak itt-ott ütökzik felszínre egy-egy mellékhatása, ezért tűnik fordulatnak a végső tett, s ezért tűnik úgy, mintha itt rejlene a tragédia magva. A prelátus tragédiája nem a becsület és megalkuvás összeütközésében rejlik, hanem abban, hogy egy idegen életbe hatolva rádöbben saját életének értelmetlenségére.

Mellette minden más szereplő háttérbe szorul, s nyilván ez is egy írói eszköz a mélybe rejtett mondanivaló feltárására, éppen úgy, mint a stílus, mely ez esetben igen nagy szerephez jut. A fullasztó hőség, dohszag, a foszfátgyár füstje, a lilás, bűzös mocsár, a kopott, fekete temetési leplek már az elbeszélés első lapjain megteremtik azt a sivár hangulatot, mely az isten nevében vállalt feladat magasztosságával szemben már itt a végső következtetésre irányítja a figyelmet. Az előadott történet nem játszik több szerepet a regényben, minthogy keretet ad a tétel kifejtéséhez. Tartalma szerint kulcsregénynek is nevezhetnénk, hiszen alakjainak egy része a közelmúlt élő személyeit mintázza, s az író felhasználja a róluk szóló dokumentumokat is. A szentnek gyanított papnövendékben könnyűszerrel ráismerünk Kaszap Istvánra, Vizniczei prelátusban Erdősi Károlyra, s Erdélyi atya személyazonosságát maga a szerző leplezi le. Joggal vagy jogtalanul még néhány szereplőt azonosíthatnánk. Felbukkanásuk azonban nem annyira az egykori eseményekben játszott szerepük következménye, mint inkább a kor egyházi és világi erőit van hivatva egy-egy típusal felidézni. Azét a korét, melyben a történelem vihara könyörtelenül választja el az igaz és hamis hitet, az igaz és hamis emberséget. (Magvető Könyvkiadó 1966.)

KULCSÁR PÉTER.